

अत्र पुंस्त्रीलिङ्गमात्रेण रविसंध्ययोर्नायकनायिकाव्यवहारः । विशेष-
षणसाम्यं तु श्लिष्टतया, साधारण्येन, औपम्यगर्भत्वेन च त्रिधा ।
तत्र श्लिष्टतया यथा मम—

‘विकसितमुखीं रागासङ्गाद्गलतिमिरावृतिं
दिनकरकरस्पृष्टामैन्द्रीं निरीक्ष्य दिशं पुरः ।

जरठलवलीपाण्डुच्छाया भृशं कलुषान्तरः

श्रयति हरितं हन्त प्राचेतसीं तुहिनद्युतिः ॥’

अत्र मुखरागादिशब्दानां श्लिष्टता । अत्रैव हि ‘तिमिरावृतिम्’
इत्यत्र ‘तिमिरांशुकम्’ इति पाठे एकदेशस्य रूपणेऽपि समासोक्तिरेव ।
नत्वेकदेशविवर्ति रूपकम् । तत्र हि तिमिरांशुकयो रूप्यरूपकभावो
द्वयोरावरकत्वेन स्फुटसादृश्यतया परसाचिव्यमनपेक्षयापि स्वमात्रवि-
श्रान्त इति न समासोक्तिबुद्धिं व्याहन्तुमीशः । यत्र तु रूप्यरूप-
कयोः सादृश्यमस्फुटं तत्रैकदेशान्तररूपणं विना तदसंगतं स्यादित्य-
शाब्दमप्येकदेशान्तररूपणमर्थमपेक्षत एवेति तत्रैकदेशविवर्तिरूप-
कमेव । यथा—

‘जस्स रणन्तेउरए करे कुणन्तस्स मण्डलगलअम् ।

रससंमुही वि सहसा परस्मुही होइ रिउसेणा ॥’

मनस्विनो नीतिवेदिनः । अत्र दृष्टान्तत्वेनाप्रकृतयोरपि रविसंध्ययोः प्रकृताङ्गत्वे-
नैव प्रकृतत्वमवधेयम् । न चायं समासोक्तिमूलकोऽर्थान्तरन्यास इति वाच्यम् ।
प्रथममप्रकृतार्थप्रतीतेरसंभवात्प्राथमिकप्रतीतिविषयस्यैव समर्थकत्वाङ्गीकारात्
आरोपितस्त्रीपुंसभावयोः स्त्रीपुंसविशेषत्वाभावेन सामान्यसमर्थकत्वायोगाच्च ॥
साधारण्येन वाच्यव्यङ्ग्यगतत्वेन ॥ विकसितेति । मुखमेकदेशो वक्रं च । रापो
रक्तिमा सुरतेच्छा च । गलन्ती नश्यन्ती तिमिरावृतिर्यस्यास्ताम्, पक्षे—गलन्ती
स्खलन्ती तिमिरमेवावृतिर्वसनं यस्यास्ताम् । पक्कलवलीफलस्येव पाण्डुच्छाया क-
न्तिर्यस्य । कलुषान्तरः कलङ्कमलिनाभ्यन्तरः, पक्षे—ईर्ष्याकषायितचित्तः ॥ अत्र
प्राच्यां बन्धकीव्यवहारश्चन्द्रे नायकव्यवहारश्च प्रतीयते ॥ एकदेशविवर्तिरूपकेण
सहास्या विषयविभागं करोति—तत्र हीति । परस्य नायिकारूपणस्य साचिव्य-
मानुकूल्यम् । स्वमात्रेण सुखसामर्थ्येनैव विश्रान्तः वैचित्र्यविशेषे कार्ये उपक्षीणः ॥
जस्स इति । ‘यस्य रणान्तःपुरे करे कुर्वाणस्य मण्डलाग्रलताम् । रससंमुख्यपि

१. ‘विना’ इत्यादि—‘रूपणं’ इत्यन्तः पाठो घ-पुस्तके नास्ति. २. ‘प्रथममप्रकृतार्थसमर्थकत्वं
विना प्रकृतत्वमहासंभवेन समासोक्तेरनवकाशात्’ इति पुस्तकान्तरे. ३. ‘आरोपित-’ इत्यादिः ‘अव-
गाच्च’ इत्यन्तः पाठः पुस्तकान्तरे नास्ति.